

SUBTÍLNÝ POHLED NA DOCTORA SUBTILIS

S. SOUSEDÍK: Jan Duns Scotus doctor subtilis a jeho čeští žáci. Praha, Vyšehrad 1989, 341 s.

Po monografickom spracovaní sporov o Wyclifov myšlienkový odkaz na pražskej univerzite (V. Herlod: *Pražská universita a Wyclif*. Praha 1985) a po kritike aristotelizmu (V. Magni: *Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*. Praha, Vyšehrad 1983) aj ďalšia monografia S. Sousedíka *Jan Duns Scotus doctor subtilis a jeho čeští žáci* je príspevkom k dejinám filozofického myslenia v Čechách a k zmapovaniu ich európskeho kontextu. Týmito troma prácami česká historiografia filozofie zasväteným spôsobom zviditeľnila veľký úsek myšlienkových dejín od 14. po 18. storočie.

Netreba azda osobitne pripomínať, akými mimoriadne náročnými podujatiami sú takéto vydania a že si vyžadujú, aby autor bol v jednej osobe historikom filozofie, klasickým filológom, medievalistom i znalcom textovej analýzy a aby bol zároveň zapálený pre zdĺhavú a nezriedka nevďačnú archívnu prácu. Náročnosť tohto druhu je jednou z príčin nedostatku takýchto prác na Slovensku.

K hodnoteniam vydavateľa, podľa ktorého "kniha S. Sousedíka ...vyvracia hneď dva hlboko zakorenené omyly: predstavu, že stredoveká filozofia je uzavretou a pre súčasného bádateľa takmer bezvýznamnou kapitolou vývoja ľudského myslenia..., a názor, že Čechy sú nefilozofickou krajinou s nepatrnou filozofickou tradíciou", možno dodať zásluh viacero.

Predovšetkým, práca ukazuje členitosť duchovných obzorov, bohatosť a ideovú diferencovanosť obdobia, ktoré sa termínom "doba temna" podarilo sploštiť a dostať do vedomia priam ako bermudský trojuholník českých dejín, neodlišujúc kultúrne dejiny od politických. Treba však pripomenúť, že spriehľadneniu obdobia medzi r.1618 a nástupom osvietenstva v Čechách, najmä v oblasti myšlienkových dejín, sa S. Sousedík venuje systematicky a objavne už dlhší čas - okrem scotizmu aj napríklad štúdiami o M. Marcim, R. Arriagovi a jezuitskej scholastike, ako aj o ich dobovej kritike.

Ďalej S. Sousedík rehabilituje scholastickú filozofiu pre nášho čitateľa a v našom regióne nie cestou hľadania a nachádzania spoločných motívov napríklad scotistickej teológie a metafyziky s neskoršími sekularizovanými fázami filozofického myslenia, ale tým, že interpretuje ich vnútornú problémovú kontinuitu a ukazuje rozličné spôsoby riešenia tých istých filozofických problémov a legitimitu tohto postupu. Všíma si najmä prerod antickej filozofie (pokiaľ bola známa) do jednotlivých etáp stredovekej filozofie, ktorý zostával v tieni humanistického objavu antiky v renesancii.

Sousedíkovo videnie scotistickej filozofie sprostredkúva na rozdiel od paušálneho, nezriedka odsudzujúceho, ale v každom prípade málo štruktúrovaného chápania scholastiky u nás, diferentný a diferencovaný obraz výstavby "originálnych

útvarov, ktoré svojím svojrázom natrvalo ovplyvnili nasledujúci vývoj európskej filozofie". Je to obraz odlišný, lebo autor nenásilne, ale odôvodnene demaskuje tradované interpretačné stereotypy.

A napokon, práca je napísaná tým vzácné jednoduchým spôsobom, ktorý je výsledkom prehľadu a odstupu, podmieneného dokonalou znalosťou témy. Môže preto suplovať aj učebný text, u nás v súčasnosti nedostatkový artikel.

Pokiaľ ide o štruktúru práce, veľmi vhodne sa striedajú všeobecné výklady, spojené s historickým pozadím, s konkrétnymi analýzami jednotlivých kategórií (jednotlivého a všeobecného, súcna a jeho druhov), s explikáciou dokazovania a dôkazov božej existencie, a to nielen v prvých dvoch častiach nazvaných *Jan Duns Scotus - doctor subtilis* a *Scotismus a jeho ohlasy v českých zemiach*, ale aj v textovej prílohe knihy. Preklad Scotových komentárov k Aristotelovej *Metafyzike* a k *Sentenciám* je vôbec prvý u nás a výber z diela *Philosophia scotistarum* (1684-5) pražského scotistu Bernarda Sanniga tu rámcuje historický pohľad írského, v Prahe pôsobiaceho scotistu Antonia Bruodina na počiatky husitského hnutia a na počiatky a obnovu scotizmu v českých zemiach v 17. storočí z roku 1669. Takéto dynamické zoskupenie vytvára podmanivý autentický obraz doby i myslenia, celkom nepodobný tomu, s akým sme sa pri doterajšej jednostrannej diéte stretávali. Preklady spolu s precízne spracovaným poznámkovým aparátom (rovnako k prekladom i k autorovmu vlastnému textu), ďalej rozsiahla literatúra a z nej najmä súpisy prameňov a, prirodzene, samotný prekladateľský výkon majú pre čitateľa obrovskú informačnú hodnotu.

Zvlášť by som chcela upozorniť na spracovanie niekoľkých problémov v prvých dvoch kapitolách knihy, ktoré dokumentujú, že Sousedíkov prístup nie je jednoduchou obranou, "pro" témy, o ktorej sa hovorilo len "contra". Ale je, aby som použila metaforu z celkom inej oblasti, odstránením viacerých premalieb zahŕňujúcich kontúry z pôvodne farebne i kompozične vyváženej fresky.

Prvá časť podáva historiografiu Scotovho diela počnúc rekonštrukciou jeho vzniku až po súčasnú diskusiu o klasifikáciách Scotovho komentára k známym *Sentenciám* Petra Lombardského.

Výklad odlišnosti metafyziky a teológie autor kontretizuje tým, že rozdiely medzi nimi explikuje tam, kde reálne fungovali - napríklad v odlišnosti ich predmetu, ktorým bolo súcno a boh; ďalej v rozdielnosti kompetencie i charakteru oboch - metafyzika je podľa Scota scientia, teológie však nie; a napokon rozlišuje scientiu v aristotelovskom a augustínovskom chápaní, odlišuje spôsoby a kompetencie poznania v Scotovom chápaní, počnúc jeho reflexiou aristotelovských východísk až po Scotov originálny prínos, ktorým bola haecceitas. Interpretuje ju ako ohnivo vývoja, ktorý u Occama vyústi do priameho rozumového poznania jednotlivého. Z tejto krátkej rekapitulácie časti jedného problému je azda zrejmé i to, že scholastický typ myslenia zapája do riešenia bohatú sústavu diferenciácií. Preto aj obe časti venované poznaniu (s.43-70) sú príkladom minuciózneho výkladu subtilného spôsobu, akým realizmus vykladá poznanie. Autor ho obohacuje paralelami a kontrapunktami ďal-

ších dobových riešení. Mohli by sme pokračovať a uvádzať ďalšie podobne detailne spracované analýzy.

Veľmi adekvátne interpretuje S. Sousedík najmä dobové chápanie vzťahu metafyziky a teológie, neskôr paušálne znevažované zjednodušeným výkladom nálepky *philosophia-ancilla theologiae*, ako vzťahu, v ktorom metafyzika svojimi transcendentnými pojmami je vôbec možnosťou teológie. "Miesto, na ktorom podľa jeho (Scotovho) názoru metafyzika v rámci teológie pôsobí, nie je totiž v oblasti toho, čo Boh ľudstvu hovorí (t.j. viet), ale v oblasti prostriedkov (t.j. slov a ich významov), ktorými to hovorí" (s.42-43). Mimochodom, už aj tu oblasť slov a ich významov vstúpila do predmetu filozofie ako dimenzia ľudská, poznávaná a poznateľná.

V závere časti *Filozofie Dunse Scota v historických súvislostiach* S. Sousedík rekonštruje vnútorný pohyb scholastických iniciatív ako súčasť jediných dejín filozofie, v ktorých vnútorné prepojenia vznikajú preberaním štafety v riešení problémov, bez "kádovania" ich proveniencie. Prijatím tejto optiky sa pred čitateľom objaví sieť zanedbávaných pôsobení a vplyvov v retrospektíve nastoľovania a riešenia filozofických problémov (s.18-19, 131, 179 a ďalšie), diferencovaný obraz striedania záujmu o jednotlivé scholastické smery na pozadí aj vnútrocirkevných sporov i spoločenských záujmov (s.155-6). Nemusíme so všetkými autorovými hodnoteniami súhlasiť. V niektorých prípadoch mu zrejme ide o zvýraznenie možnej interpretácie (s.179).

V každom prípade sú však cenné poznatky najnovšej historiografie scotizmu. Autor odstraňuje aj niektoré omyly, ktoré u nás pretrvávajú kvôli nedostatku novších prác (s. 20-30). Pre interpretáciu scotistických prameňov zo Slovenska, ktoré obsahuje časť *O duši*, je napríklad dôležité zistenie, že autorstvo spisu *De anima*, pripisované Scotovi, je neisté (s. 25).

Spracovaniu II. časti *Scotismus a jeho ohlasy v českých zemích* predchádzali autorove časopisecky publikované štúdie o najvýznamnejších postavách barokovej scholastiky v Čechách. Skúmanie myšlienkových tradícií v starších obdobiach naráža na nedostatok alebo neprístupnosť prameňov. Preto recepciu Scota a scotizmu v Čechách v najstaršom období - od poslednej štvrtiny 14. storočia možno, podobne ako na Slovensku, zrekonštruovať na základe katalógov knižníc. Výsledky tohto autorovho postupu patria k tým vydareným v tejto oblasti. V porovnaní so Slovenskom bola scotistická produkcia bohatšia i zásluhou toho, že v Čechách okrem autorov tamojšej proveniencie - Čechov, Moravanov a Slezanov - najmä v Prahe pôsobili a tvorili aj hiberni - írski scotisti a Taliani. S. Sousedík podáva historické portréty najvýznamnejších z nich: B. Sanniga, V. A. Broučka, A. Hermanna, A. Bruodina, L. Waddinga a i., doplnené hodnoteniami ich filozofického diela. Analýzy, resp. komparácie postupov českých scotistov s riešeniami iných autorov druhej scholastiky či so Scotovým systémom sú rozsiahlejšie v spomínaných starších štúdiách. Domnievame sa však, že by boli veľmi potrebné aj na tomto mieste, už aj vzhľadom na pripojené preklady prameňov. Ale i tak Sousedíkova práca o Scotovi a jeho českých žiakoch prekonáva nielen jazykovú, ale i ďalšie bariéry (ako som sa pokúsila ukázať), ktoré čitateľa u nás oddeľovali od skutočného poznania scholastickej filozofie.

Spracovaním troch tém - 1. uviesť čitateľa do pomerne neznámeho filozofického systému, akým scotizmus u nás je, a do peripetií jeho vývoja; 2. priblížiť jeho recepciu i samostatnú scotistickú tvorbu v Čechách; 3. sprostredkovať reflexiu i interpretáciu tohto vývoja v dejinnofilozofickom kontexte - poskytol autor naozaj subtilný pohľad na *doctores subtilis*.

Marianna Oravcová

ÚVAHY O DIALEKTIKE

H. WILLIAMS: Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectics (Hegel, Herakleitos a Marxova dialektika). New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Harvester Wheatsheaf 1989, 256 s.

Howard Williams, autor kníh o Marxovi (1980), Kantovej politickej filozofii (1983) a konceptoch ideológie (1988) vydal novú významnú knihu: *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectics*. Sleduje v nej trojaký – historický, filozofický a metodologický cieľ. Usiluje o pochopenie toho, čo dialektika znamenala pre jej obhajcov, o kritické ocenenie výsledkov jej praktickej aplikácie a o vyčlenenie toho, čo z nej možno použiť v našom súčasnom vedeckom, historickom a sociálnom výskume.

Hlavnou témou Williamsovej novej knihy je logicko-historická nadväznosť Herakleitovej, Hegelovej a Marxovej dialektiky, rozdiel v ich interpretácii a v spôsobe ich uplatnenia. Hegel chápal podľa autora dialektiku dvojako: ako spôsob argumentácie a ako ontológiu; úlohou jeho filozofického systému bolo ukázať, že sama realita je dialektická. Marx podľa neho rozvinul dialektiku ako metódu argumentácie, ako spôsob výkladu výsledkov vedeckého výskumu; nechápe ju ako ontológiu, nevidí jej zmysel v dokazovaní dialektickosti reality, ale skôr v možnosti jej dialektického pochopenia. Táto ústredná myšlienka Williamsovej práce sa podrobne rozvíja v deviatich vnútorne organicky prepojených kapitolách.

Svoju prvú úvahu autor venuje Herakleitovej dialektike. Ukazuje, ako sa Herakleitov princíp pohybu, vyjadrený v kategórii stávania, jeho myšlienka o vzájomnom prechode protikladov ako inertnom zdroji kontinuálnej zmeny a jeho pozitívna interpretácia princípu negativity stávajú súčasťou Hegelovej a Marxovej dialektiky. U Hegela má – podľa Williamsa – jednota protikladov nielen metodologickú, ale aj ontologickú, kým u Marxa skôr metodologickú ako ontologickú funkciu.

V druhej kapitole sa autor zamýšľa nad povahou Hegelovho chápania logiky a najmä nad tým, ako ono vyrastá z jeho kritiky Kantovej transcendentálnej logiky a dialektiky. Všimá si, že Hegel na rozdiel od Kanta chápe kategórie ako obsažné určenia, ktoré sú prítomné aj v jednoduchej rozprave, a že preto hľadá spôsob, ako sa má logika prepracovať, v adaptácii a modifikácii prirodzeného jazyka. Zdôrazňuje, že Hegel na rozdiel od Kanta nechápe dialektiku iba v negatívnom, ale skôr v pozitívnom zmysle: ako návod na konštruovanie (myslených) objektov. V danej súvislosti upozorňuje na Hegelovo dvojaké chápanie umu a rozumu (negácia umovej izolácie a miznutie veci s jej premenou na myslenú vec).